

İBN HATİB en-NÂSİRİYYE

(ابن خطيب الناصرية)

Ebü'l-Hasen Alâüddin Alî
b. Muhammed b. Sa'd et-Tât
el-Cibrîni el-Halebî
(ö. 843/1440)

Fıkıh âlimi, kadı ve tarihçi.

774 (1372) yılında Halep'te doğdu. Tay kabilesine mensup olduğu için Tât, ailesi Halep yakınlarındaki Beytülcibrîn'den geldiği için Cibrîni nisbesini almıştır. Muhtemelen babası veya dedelerinden biri Beytülcibrîn'deki el-Medresetü'n-Nâsiriyye'de müderrislik ve büyük camilerden birinde hatiplik yaptığından İbn Hatîb en-Nâsiriyye adıyla meşhur olmuştur.

İlim tahsiline küçük yaşlarda başlayan İbn Hatîb, Kur'an'ı hafızlıktan sonra hadis ve fıkıh dair bazı temel eserleri de ezberledi. İlk ilmî seyahatini babasıyla birlikte 785'te (1383) Kudüs'e yaptı. Daha sonra 803'te (1401) Kahire, Dimaşk, Ba'lebek ve Trablus'a gitti. İlk hocaları babası ile Ahmed b. Abdülaziz b. Murahhal'dir. Ayrıca fakih Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ebü'l-Berekât, Abdullah b. Muhammed en-Nahrîrî, Sirâceddin el-Bulkîni, Ahmed el-Hamevî ve Muhammed el-Yümnî'den kıraat; Muhammed b. Selmân el-Harrât ve Halepli Cemâleddin Yûsuf b. Hatîb el-Mansûriyye'den Arapça, fıkıh, fıkıh usulü, nahiv ve tefsir; Muhammed b. İsmâil el-Bâbî'den ferâiz; Muhibbuddin Ebü'l-Velîd İbnü's-Şihne'den meânî ve beyân; Veliyyüddin el-İrâkî ve Burhâneddin el-Halebî'den hadis ve tarih dersleri aldı.

Şâfiî mezhebine mensup olan İbn Hatîb'e Dimaşk kadılığı teklif edilmiş, ancak İbn Hatîb, memleketi Halep'te kalmayı ve orada hizmet vermeyi düşündüğünden teklifi kabul etmemişti. Bunun üzerine 816'da (1413) Halep kadılığına getirildi. 824'te (1421) Kahire'ye, oradan da Trablusşam'a geçti ve yine kadılık yaptı. Bir yıl sonra Halep'teki görevine döndü, ayrıca Câmîu'l-kebir'in imam-hatipliğini üstlendi; bu arada pek çok öğrenciyeye hadis dersleri verdi. İbn Hacer el-Askalânî 836 (1433) yılında Halep'e geldiğinde kendisiyle görüşmüş ve birbirlerinden hadis rivayet etmişlerdir (*İnbâ'ü'l-gumr*, I, 4). 842 yılının sonunda (Mayıs 1439) Memlûk Sultanı el-Melikü'z-Zâhir Çakmak onu görevden aldysa da birkaç ay sonra yerine iade etti. 15 Zilkade 843'te (18 Nisan 1440) Halep'te vefat eden İbn Hatîb (Sehâvî, III, 307) hayatta iken Bâbülmekân'ın dışında yaptırdığı türbesine gömüldü.

İbn Hatîb farklı görüşleri de inceleme-si, delilleri araştırması, güzel konuşması ve isabetli fetvalar vermesiyle tanınan bir ilim adamı ve kadı idi. Kendisine bir mesele sorulduğunda genellikle herhangi bir kitaba bakmadan isabetli şekilde fetvasını yazardı. Hz. Peygamber'in sıretini okur ve okuturdu. İlmî otoritesinin yanında iyi huylu ve halkla diyalog kurabilen bir kişi olduğu kaydedilir. Devlete elinden geldiği kadar hizmet etmiş ve bunun karşılığında genellikle maaş almamıştır. Döneminin âlimleri ondan övgüyle bahsetmişlerdir.

Eserleri. İbn Hatîb'in hadis, tefsir, fıkıh ve tarih alanlarında çeşitli eserler kaleme aldığı belirtilmekteyse de bunlardan sadece biri günümüze ulaşmıştır. *ed-Dürü'l-müntehab fi (tekmileti) Târîhi Haleb* adını taşıyan eser, Kemâleddin İbnü'l-Adîm'in *Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb*'ine yazılan bir zeyildir. *Hediyyetü'l-âriifin*'de adı *ed-Dürü'l-müntehab fi zeyli Buğyeti't-taleb fi târihi Haleb* şeklinde geçmektedir (I, 732). Halepli meşhur kişilerin biyografilerinin alfabetik olarak yer aldığı eserin başlıca nüshaları Süleymaniye (Lâleli, nr. 2036) ve Berlin (nr. 9791) kütüphanelerinde bulunmaktadır (diğer nüshalar için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 43). İbn Hacer el-Askalânî Halep'e geldiğinde eseri incelemiş ve birtakım ilâvelerde bulunmuştur (*İnbâ'ü'l-gumr*, I, 4). Kitap, Sourdel gibi bazı müellifler tarafından Ebü'l-Fazl İbnü's-Şihne'ye nisbet edilmişse de bu doğru değildir. Meçhul bir müellif, İbnü's-Şihne'nin *Nüzhetü'n-nevâzir fi ravzi'l-menâzir* adlı eserinin başına İbn Hatîb'in *ed-Dürü'l-müntehab*'inin mukaddimesini eklemiş, daha sonraki müstensihler de kitabın adının *ed-Dürü'l-müntehab* olduğunu sanarak bu şekilde kaydetmişlerdir (İbnü's-Şihne, neşredenin girişi, s. s-^ca; Râgıb et-Tabbâh, I, 31). *ed-Dürü'l-müntehab* Ahmed b. Muhammed ve oğlu Muhammed (ö. 1010/1601) tarafından *el-Müntehab mine'd-Dürri'l-müntehab* adıyla iki cilt halinde ihtisar edilmiştir (Râgıb et-Tabbâh, I, 23-24).

İbn Hatîb'in kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *et-Tıbetü'r-râhiha fi tefsiri'l-Fâtıha*, *Đav'ü'l-başıre fi şerhi hadîsi Berîre*, *Şerhu hadîsi Ümmi Zer*, *Şerhu kıfâtin mine'l-Envâr fi'l-fıkh*, *Şerhu Bed'i'n-nizâm li'bnî's-Sâ'ânî*, *Sıretü'l-Mü'eyyed*, *Müntehâbât min Kitâbi'l-Kevâkibi'l-vağî'e* (Şevkânî, I, 476-477; Râgıb et-Tabbâh, V, 234; Brockelmann, *GAL*, II, 43; Ziriklî, V, 160).

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 519; II, 101; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, I, 4; Aynî, *İkdü'l-cümân* (nşr. Abdürrâzık et-Tantâvî), Kahire 1989, s. 550; Necmeddin İbn Fehd, *Mu'cemü's-şüyüh* (nşr. Muhammed ez-Zâhî), Riyad 1402/1982, s. 179-181; İbnü's-Şihne, *Târîhu Haleb: Nüzhetü'n-nevâzir* (nşr. Keiko Ohta), Tokyo 1990, neşredenin girişi, s. s-^ca; Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi'*, III, 303-307; *Keşfü'z-zunûn*, I, 249; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 247; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, I, 476-477; Ahlwardt, *Verzeichnis*, IX, 287; *Hediyyetü'l-âriifin*, I, 731-732; Râgıb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebi's-sehbâ'*, Halep 1923-25, I, 21, 23-24, 31; V, 224-234; Brockelmann, *GAL*, II, 42-43; *Suppl.*, II, 30; *İzâhu'l-meknûn*, II, 89; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 160-161; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VII, 200; Fuâd Seyyid, *Fihrisü'l-mahfûzâtü'l-muşavvere*, Kahire 1957, II, 56-57; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, I, 381-382; D. Sourdel, "Ibn al-Shihna", *EP* (İng.), III, 938.

AHMET AĞIRAKÇA

İBN HATİBÜDDEHŞE

(ابن خطيب الدهشة)

Ebü's-Senâ Nürüddin Mahmûd
b. Ahmed b. Muhammed
el-Feyyûmî el-Hamevî
(ö. 834/1431)

Muhaddis, fakih ve edip.

750 (1349) yılında Suriye'nin Hama şehrinde dünyaya geldi. 760'ta (1359) doğduğu da zikredilmiştir (İbn Kâdî Şühbe, IV, 109). Yukarı Mısır'ın Feyyûm kasabasından olan ve daha sonra Hama'ya yerleşip Hatîbüddehşe diye anılan (*ĐİA*, XII, 516-517) babasına nisbetle İbn Hatîbüddehşe lakabıyla tanındı. İlk öğrenimini Hama'da yaptı; küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi. Ardından tahsil için Suriye ve Mısır'a gitti. Hadis, fıkıh, edebiyat ve nahivde kendini yetiştirdikten sonra 809 (1406) yılından itibaren ders vermeye başladı; hayatının büyük bir kısmını öğretimle ve fetva vermekle geçirdi. Talebesi İbn Hacer el-Askalânî'nin belirttiğine göre ilmî ve ahlâkî kişiliğiyle Hama'nın mümtaz bir şahsiyeti oldu (*İnbâ'ü'l-gumr*, VIII, 249).

İbn Hatîbüddehşe, Memlûk Sultanı Şeyh el-Mahmûdî'nin sır kâtibi Kadı Nâsirüddin el-Bârîzî'nin aracılığı ile Hama kadılığına tayin edildi ve on yıl kadar (1412-1422) bu görevde kaldı. Melik Eşref Barsbay sultan olunca görevinden alındı. Bundan sonra ilmî çalışmalarına devam etti ve Kâsımiyye Medresesi'nde ders verdi. Dalgınlığı sebebiyle bazı nakillerinde gevşek davrandığı ileri sürülen (Sehâvî, X, 130) İbn Hatîbüddehşe'nin şiir yazdığı belirtilir. İbn Hatîbüddehşe 17 Şevval 834'te (28 Haziran 1431) Hama'da vefat etti.

Oğulları Kadı Kemâleddin ile Mahmûd da ilimle meşgul olmuşlardır.

Eserleri. 1. Tehzîbü'l-Me'tâlî' li-terğî-bi'l-mu'tâlî'. İbn Kurkûl'un garîbû'l-hadîs konusundaki *Me'tâlî'u'l-envâr 'alâ şihâhî'l-âşâr* adlı eserinin bazı ilâvelerle birlikte yapılmış bir telhisi olup altı cilt hacmindeki kitabın beş cildinin bir nüshası Dârü'l-kütübî'l-Mısıryye'dedir (nr. 31536/B; diğer bazı ciltleri için bk. *el-Fihrisü's-şâmil*, I, 440-441). **2. Hâtimetü Tehzîbi'l-Me'tâlî'.** *Tehzîbü'l-Me'tâlî'*in sekizinci bölümünü oluşturan eserde bazı hadis metinlerinin tashîf ve i'râbiyla ilgili tartışmalar ele alınmıştır. Kitabın bir nüshası Mektebetü'l-belediyye bi'l-İskenderiyye'de kayıtlıdır (nr. 1216/B). **3. et-Takrîb fi 'ilmî'l-ğarîb.** İki cilt olan eser *Tehzîbü'l-Me'tâlî'*in muhtasarı olup 23 Ramazan 804'te (26 Nisan 1402) tamamlanmıştır (yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 79; *Suppl.*, II, 71). **4. Tuḥfetü zevi'l-ereb (ireb) fi müşkili'l-esmâ' ve'n-neseb (niseb) (el-Tuḥfe fi'l-mübhemât, Tuḥfetü zevi'l-elbâb fi müşkili'l-esmâ' ve'l-ensâb).** Yine *Tehzîbü'l-Me'tâlî'*in muhtasarı olan eserde *el-Muvaṭṭa'* ve *Şaḥîḥayn*'da geçen isim ve nisbelerin okunuşu meselesi ele alınmaktadır. Traugott Mann tarafından doktora çalışması olarak incelendikten sonra yayımlanan (Leiden 1905) eser üzerinde Muhammed İdrîs Zübeyr de bir doktora çalışması yapmıştır (University of Glasgow, Scotland, United Kingdom). **5. el-Muntekâ min Kitâbi Câmi'i'l-uşûl.** *Tuḥfetü zevi'l-ereb*'in zeyli olan ve 8 Cemâziyelâhîr 807'de (12 Aralık 1404) tamamlanan eser, *el-Muvaṭṭa'* ve *Şaḥîḥayn* ile diğer bazı hadis eserlerindeki isimlerin okunuşuyla ilgili olup bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Beşir Ağa, nr. 187, vr. 1-106). **6. el-Muḥtâr min Kitâbi'l-Ensâb.** Sem'ânî'nin *el-Ensâb*'ından çokça kullanılan nisbelerin seçilip kaydedildiği eser 29 Rebîülâhîr 808'de (24 Ekim 1405) tamamlanmıştır; bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Beşir Ağa, nr. 187, vr. 107-149). **7. İğâsetü'l-muḥtâc ilâ Şerḥi'l-Minhâc (Lübâbü'l-Kût).** Ezraî tarafından Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn*'i üzerine yazılan *Kûtü'l-muḥtâc fi şerḥi'l-Minhâc*'in muhtasarı olup dört cilt hacminde olduğu belirtilmektedir (Sehâvî, X, 130). **8. Tekmiletü Şerḥi Minhâci'n-Nevevî.** Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserine Takıyyüddin es-Sübki'nin yazdığı *el-İbtihâc* adlı şerhin zeylidir (Şevkânî, II, 294). **9. Muḥtaşar min kavâ'idî'l-Âlâ'i ve ke-**

lâmi'l-İsnevî. Alâfî'nin *el-Mecmû'u'l-müzehheb fi kavâ'idî'l-mezhebe*'i ile İsnevî'nin *el-Mühimmât*'ının muhtasarı olan eser Mustafa Mahmûd el-Bencevî-nî tarafından yayımlanmıştır (I-II, Musul 1984). **10. Tahrîrû'l-hâşiye fi şerḥi'l-Kâfiyeti's-Şâfiye.** İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'si üzerine yapılan şerhin üç cilt hacmindeki (Sehâvî, X, 130) hâşiyesidir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 526). **11. Vesiletü'l-işâbe fi şan'ati'l-kitâbe.** Doksan beş beyitten oluşan bu manzumenin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Kılıç Ali Paşa, nr. 786, vr. 58-59). **12. Şerḥu Vesiletü'l-işâbe ilâ tarîki şan'ati'l-kitâbe** (Be-yazıt Devlet Ktp., nr. 171; TSMK, Koğuş-lar, nr. 945).

İbn Hatîbüddehşe'nin bunlardan başka üç cilt hacminde *Şerḥu'l-Kâfiye li'b-ni'l-Hâcib* ve *el-Yevâkitü'l-muḍiyye fi mevâkiti's-şer'iyye* adlı eserleri olduğu kaydedilmektedir (*Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 410).

BİBLİYOGRAFYA :

Sâbûnî, *Târîhu Hamâ*, Hama 1332/1914, s. 117; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabakâtü's-Şâfi'iyye*, IV, 108-109; İbn Hacer, *İnbâ'u'l-ğumr*, VIII, 249; a.mlf., *el-Mecma'u'l-mü'esses li'l-Mu'cemî'l-müfrehes* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî), Beyrut 1992, III, 345-346; İbn Tağrîberdî, *ed-Delîlû's-Şâfi'ale'l-Menheli's-şâfi'* (nşr. Fehîm M. Şeltût), Kahire, ts., II, 721; Sehâvî, *ed-Ḍau'ü'l-lâmi'*, X, 129-131; *Keşfü'z-zunûn*, I, 464; II, 1361, 1369, 2009; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 210-211; Şevkânî, *el-Bedrû't-tâlib*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rîfe), II, 293-294; *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 410; Brockelmann, *GAL*, II, 79; *Suppl.*, I, 526; II, 70-71; Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, 37-38; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XII, 148; Karatay, *Arapça Yazmalar*, IV, 218; Kettânî, *er-Risâletü'l-müştetrafe*, s. 157-158; *el-Fihrisü's-şâmil: el-Hâdîs* (nşr. el-Mecmau'l-melikî), Amman 1991, I, 340, 395, 440-441; Farhat İdrees – Muhammad İdrees Zubair, "İbn Khatîb, al-Dahshah: Life and Works", *IS*, XXIX/3 (1990), s. 311-329; Hasan Yûsufî Eşkûrî, "İbn Hâtîbi'd-Dehşe", *DMBİ*, III, 431-432; Hüseyin Elmali, "Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XII, 516-517.

İ. HAKKI ÜNAL

İBN HÂTİM

(ابن حاتم)

Bedrüddîn Muhammed b. Hâtîm
b. Ahmed b. İmrân
b. el-Fazl el-Yâmî el-Hemdânî
(ö. 702/1302'den sonra)

Tarihçi ve devlet adamı.

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Hemdân'ın bir kolu olan Yâm'ın Benî Hâtîm kabilesine mensuptur. İbn Hâtîm, Yemen'de hüküm süren Resûl-

îller'den el-Melikü'l-Muzaffer Yûsuf b. Ömer döneminde (1249-1295) müşavir olarak tayin edildi. Bu görevi sırasında kendisine verilen askerî ve siyasî vazifeleri başarıyla yerine getirdi. Sultanın yanına sıra ünlü emîr Alemüddin Sencer eş-Şa'bî'nin yakınları arasına girmeyi başaran İbn Hâtîm'in rütbesi o devrin meşhur kumandanlarından Hüsâmeddin Lü'lü'et-Tevrîzî, Mûsâ b. Resûl, Hüsâm b. Fazl, Ebû Bekir b. Bektemür, Muhammed b. Rebî' ve Mecd b. Ebû'l-Kâsım'dan daha yüksekti. 657'de (1259) Benî Şihâb ve onların reisi Muhammed b. Veşşâh ile (Vişâh) iyi ilişkiler kurmak üzere görevlendirildi. Aynı maksatla Zemâr halkıyla yapılan müzakerelere katıldı. 672 (1273-74) yılında Sultan el-Muzaffer ile Zeydîler'in imamı arasında barış sağlamak için görüşmelerde bulundu.

İsmâiliyye mezhebine mensup olmasına rağmen Sünnî Resûlîler Devleti'ne uzun yıllar hizmet eden İbn Hâtîm askerî alanda da faaliyetlerde bulundu. Birâş'ın fethi ve Sülâ'nın kuşatılmasında görev aldı. Zeydîler'e karşı düzenlenen sefere kardeşi Bişr ile beraber katıldı; bu savaşta kardeşi Bişr hayatını kaybetti. Ölüm tarihi bilinmeyen İbn Hâtîm'in Hazrecî'nin verdiği bilgilerden 702 (1302) yılında hayatta olduğu anlaşılmaktadır (*'Ukûdü'l-lü'lü'yye*, I, 338).

Eserleri. İbn Hâtîm'in çok sayıda eser yazdığı kaydedilmekte, ancak bunlardan sadece ikisinin günümüze ulaştığı bilinmektedir. **1. Kitâbü's-Simṭi'l-ğâli's-şemen fi aḥbâri'l-mülûk mine'l-Ğuz bi'l-Yemen.** Eyyûbîler, Resûlîler ve Oğuzlar'ın Yemen'deki faaliyetlerinden bahseden eserin yaklaşık üçte ikisi Resûlîler hânedanının ilk iki hükümdarı el-Melikü'l-Mansûr Ömer b. Ali ile el-Melikü'l-Muzaffer Yûsuf b. Ömer dönemine aittir. Oğuzlar'ın Yemen'deki hâkimiyetine dair herhangi bir eserin o güne ulaşmadığını ifade ederek bu konuda başlangıç yapmak istediğini belirten müellif bu eserde kendi ailesi Benî Hâtîm'e dair rivayetler dışında oldukça tarafsız ve gerçekçidir. Eserde, yüzyıllarca küçük hânedanlıklar tarafından yönetildikten sonra birliğe doğru giden Yemen'in bu dönemde alâkalı bilgiler de yer almaktadır. el-Melikü'l-Muazzam Turan Şah b. Eyyûb devrinden el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî dönemine kadar (694/1295) meydana gelen olayları ve bu arada hüküm süren on hükümdarın biyografisini ihtiva eden *es-Simṭ* daha sonra yazılan birçok